

Národní závazek navýšení rozlohy a zlepšení stavu chráněných území

Eva Knižátková, Petr Havel

Česká republika by stejně jako ostatní státy EU měla do konce roku přijít s konkrétním návrhem na zvýšení rozlohy a intenzity ochrany a péče o chráněná území. Vyplývá to ze Strategie EU v oblasti ochrany biologické rozmanitosti do roku 2030 (dále jen Strategie), která účinně spravovaná chráněná území považuje za jeden z klíčových nástrojů k zastavení úbytku biodiverzity a počítá mimo jiné s ochranou 30 % rozlohy pevniny,

z toho jedné třetiny přísně. Příspěvky jednotlivých členských států by měly přihlížet k odlišným podmínkám a odrážet jejich skutečný význam pro ochranu biodiverzity. Co můžeme reálně v daném časovém horizontu nabídnout my? To je stále předmětem odborné diskuse. Tento článek si klade za cíl shrnout východiska, současný stav, kvantifikovat možné závazky a přispět tak do této diskuse.

Oblast soutoku Moravy a Dyje patří z hlediska ochrany biodiverzity k nejvýznamnějším v ČR, chráněna je jako ptačí oblast i evropsky významná lokalita. Pod přísnou ochranou je však dosud pouze zcela zanedbatelná část (NPR Cahnov – Soutok, NPR Ranšpurk). Vyhlášení CHKO Soutok s I. zónou pokrývající nejcennější lokality by k cíli 10 % významně přispělo. Foto Eva Knižátková

O Strategii

Navyšování rozlohy územní ochrany přírody je jedním z dílčích elementů Green Deal, tedy souboru strategických iniciativ Evropské komise, jehož základním cílem je dosažení uhlíkové neutrality EU v roce 2050. Způsoby naplňování biodiverzitního pilíře jsou rozpracovány ve Strategii, kterou Evropská komise přijala v květnu roku 2020 (EK 2020).

Klíčovým cílem Strategie přitom je „Soudržná síť chráněných území“, ke které mají přispět tři klíčové závazky do roku 2030:

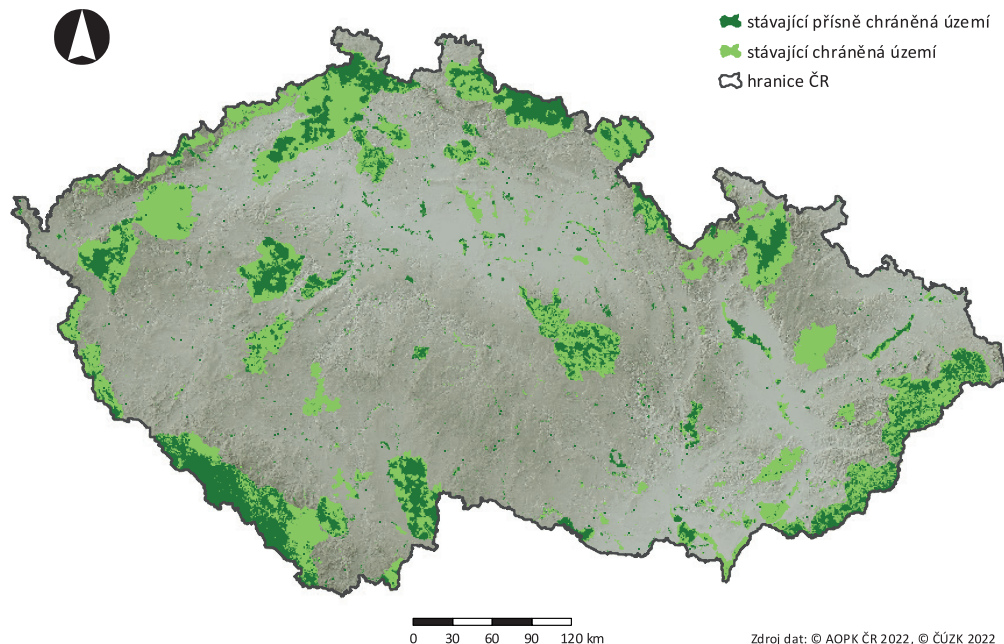
1. Právně chránit nejméně 30 % půdy EU a 30 % mořských oblastí EU a začlenit ekologické koridory jako součást skutečné transevropské přírodní sítě (dále též cíl 30 %).
2. Přísně chránit alespoň jednu třetinu chráněných území EU, včetně všech zbývajících primárních a původních lesních porostů EU (dále též cíl 10 %).
3. Účinně spravovat všechna chráněná území, definovat jasné cíle a opatření v oblasti ochrany a přiměřeně je sledovat (dále též cíl efektivit).

Ke Strategii přijal Evropský parlament usnesení, kterým tento materiál přivítal, a mj. zdůraznil nutnost splnit veškeré jeho cíle s ohledem na neúspěch dvou předchozích strategií v této oblasti. Cílům v oblasti zvýšení podílu územní ochrany přírody vč. tzv. striktního režimu, přitom vyjádřil důraznou podporu a poukázal na nutnost jejich důsledného provádění (EP 2021).

Ke Strategii se ve svých závěrech vyjádřila též Rada EU, která ji podpořila a vyzvala k její rychlé a ambiciózní implementaci. Přivítala přitom zejména právě cíle v oblasti územní ochrany a obnovy přírody a zdůraznila potřebu kolektivního úsilí členských států k jejich dosažení (Rada EU 2020).

Je tedy evidentní, že provádění Strategie byla na úrovni orgánů EU, formovaných zástupci členských států, vyjádřena významná politická podpora, často právě s důrazem na cíle v oblasti posílení územní ochrany přírody. Tato skutečnost může být důležitým argumentem při prosazování a obhajobě jejího naplňování.

Jak Strategie samotná, tak její dílčí cíle a jejich naplňování, jsou důležitým východiskem i pro nadcházející mezinárodní jednání o globálním rámci pro biologickou rozmanitost po roce 2020.

Mapa: Stávající chráněná území v ČR se zvýrazněním nejpřísněji chráněných částí. Tmavě zeleně jsou zvýrazněna všechna stávající maloplošná zvláště chráněná území, I. a II. zóna CHKO a všechny zóny národních parků s výjimkou zóny kulturní krajiny – tedy kategorie s potenciálem pro přísnou ochranu. Vypracovali Zdeněk Kučera, Mária Bárdyová

Kritéria pro výběr chráněných území

Aby členské státy při definování svých závazků postupovaly jednotně, zveřejnila Evropská komise v lednu 2022 pokyny (EK 2022), které shrnují kritéria a metodiku výběru chráněných území, jež mají přispět k plnění výše uvedených cílů. Následně byl v červnu 2022 zveřejněn podrobný formát pro jednotné zasilání informací jednotlivými členskými státy jak o lokalitách, které již nyní tato kritéria naplňují, a lze je tedy započítat do výchozího stavu, tak o územích, prostřednictvím kterých je navrženo cílů 30 i 10 % dosáhnout.

Obsah těchto pokynů je výsledkem relativně dlouhých jednání a čtyř kol písemných konzultací se zástupci členských států v rámci pracovní skupiny Nature Directives Expert Group – NADEG. Diskuse v rámci NADEG se zaměřovala zejména na realističnost cílů a úvahy, které vedly Evropskou komisi k jejich stanovení, harmonogram jejich plnění, financování, nutné personální kapacity či transparentnost procesu a v neposlední řadě na tzv. přísnou ochranu (viz dále).

Z hlediska definic důležitých pro cíl 30 % stojí za pozornost, že tento cíl nemusí být naplněn pouze chráněnými územími v obvyklém slova smyslu, ale i prostřednictvím tzv. jiných účinných územních ochranných opatření (dále jen OECM;

Other effective area-based conservation measures). Blíže, co tento relativně nový koncept znamená, viz **box 1**. V České republice dosud nebyla žádná území jako OECM deklarována. Při pohledu do celosvětové databáze chráněných území Protected Planet (UNEP-WCMC a IUCN 2022) je zjevné, že v identifikování OECM dosud tápe celá Evropa.

Ne každé případně identifikované OECM však bude splňovat kritéria, která Evropská komise v pokynech dále uvádí jako podmínky pro započítání do cíle 30 %. Tato kritéria jsou v podstatě shodná jak pro chráněná území, tak pro OECM a zahrnují především následující zásady:

- území je pokryto nějakou právní formou ochrany (legislativní, administrativní nebo smluvní);
- v území jsou definovány jeho přírodní hodnoty a cíle ochrany;
- území má určeného správce (tj. instituci, která jej spravuje);
- území je spravováno efektivně, se stanovenými opatřeními péče vtělenými ideálně do plánovací dokumentace;
- je v něm prováděn monitoring biodiverzity.

Tato kritéria musí být již nyní splněna, popř. musí závazek členského státu spočívat v příslibu jejich naplnění do roku 2030.

Výchozí stav – chráněná území

Dle aktuálních údajů je v ČR formou chráněných území – ve smyslu zvláště chráněných území, smluvně chráněných území a lokalit soustavy Natura 2000 – po odečtení vzájemných překryvů chráněno 1 725 672 ha, tedy 21,88 % plochy státu (viz **tab. 1**). Pro kontinentální biogeografickou oblast je současné pokrytí 22,15 %, v pannonické pak 16,02 %.

Máme za nesporné, že všechny výše uvedené kategorie již nyní naplňují kritéria pro započítání do cíle 30 %. Spíše jen teoretickou otázkou by mohly být některé přírodní památky vyhlášené primárně pouze pro ochranu útvarů neživé přírody. Jelikož však v naprosté většině případů je na chráněný fenomén (např. jeskyně, skalní výchoz apod.) vázána také typická fauna a flóra, která je v plánech péče a způsobech péče o území zohledňována, bylo by pomínutí významu těchto, byť rozlohou zpravidla velmi malých území, z hlediska cílů Strategie neopodstatněné. Samostatnou otázkou zůstává, zda je na stavu všech našich chráněných území co zlepšovat – k tomu viz dále.

Možné závazky k cíli 30 %

Pro dosažení cíle 30 % nám tedy chybí něco málo přes 8 % plochy ČR, přibližně 631 000 ha. Strategické úvahy by se přitom měly ubírat jak směrem k vyhlášení nových nebo rozšíření stávajících chráněných území, tak k identifikování lokalit mimo stávající kategorie, které naplňují požadavky pro OECM a které již dnes významně přispívají k ochraně biodiverzity. Jelikož Strategie také velmi akcentuje význam ekologických koridorů a vytvoření skutečně soudržné transevropské přírodní sítě, hledisko zvýšení nedostatečné konektivity stávajících území by mělo hrát podstatnou roli. Je však třeba mít na paměti, že ne všechny ekologické koridory jsou samy o sobě dostatečně velké a natolik přírodovědně hodnotné, aby naplnily kritéria pro OECM pro započítání do cíle 30 % (Hilty *et al.* 2020). Při volbě lokalit pro příslib naplnění cíle 30 % je také třeba dávat pozor na překryvy – hledají se skutečně plochy dosud nezapočítané mezi chráněná území v žádné z kategorií uvedených v **tab. 1**. Proberme si stručně možnosti:

Natura 2000 – vymezování soustavy Natura 2000 má pevně daný základ v právu EU a její vymezování je legislativní povinností, nikoli dobrovolným, chceme-li strategickým závazkem.

Tento proces je v ČR prakticky završen. V roce 2023 se předpokládá vydání nařízení vlády, kterým budou zohledněny poslední dosud nevyporádané požadavky Evropské komise z hlediska dostatečnosti soustavy pro ochranu cílových druhů a stanovišť na našem území. Tato novela bude mimo jiné řešit zpřesnění hranic stávajících území a k novému vyhlášení či významnějšímu rozšíření je navrženo sedm evropsky významných lokalit (Strážkovice, Milešov pod Milešovkou-kostel, Lichkov, Paseky, Nové Pole, Kozlov-Tábor a Východní Krušnohoří). V pokročilém stadiu příprav je také návrh na vyhlášení ptačí oblasti Západní Krušné hory, která by měla sloužit především k ochraně jedné z posledních populací tetřívka obecného v ČR. Tyto plánované změny se budou pohybovat (po odečtení překryvů) okolo 0,05 % plochy ČR.

Velkoplošná zvláště chráněná území – uvažovat o vyhlášení nových chráněných krajinných oblastí a národních parků je v tomto kontextu zcela jistě více než namístě. Identifikace vhodných lokalit z odborných hledisek v minulosti několikrát proběhla (Pešout 2015). Samotný proces vyhlášení velkoplošných chráněných území je obvykle dlouhodobý, vyžadující úzkou spolupráci s místními samosprávami a širokým spektrem dotčených subjektů. Z hlediska pokročilosti prací jsou nyní nejdále přípravy podkladů pro zahájení projednávání národního parku Křivoklátsko, chráněné krajinné oblasti Soutok Moravy a Dyje a chráněné krajinné oblasti Krušné hory. Po odečtení překryvů se stávajícími chráněnými územími (které jsou v případě zejm. Křivoklátska a Soutoku značné) by se vyhlášením výše uvedených lokalit mohlo jednat o navýšení ochrany ČR o 0,8 % (Pešout & Dort 2022).

Maloplošná zvláště chráněná území – soustava MZCHÚ v ČR je co do počtu rozsáhlá, problémem je však často velmi malá rozloha jednotlivých území (v ČR máme neuvěřitelných 2649 MZCHÚ o průměrné rozloze 43,8 ha, ovšem celá polovina z tohoto počtu lokalit je menší než 9 hektarů). Právě v tomto kontextu je důraz kladený na konektivitu soustavy zvláště důležitý. Vyhlásování nových MZCHÚ společně s rozšiřováním stávajících zůstane i nadále významným nástrojem ochrany přírody pro zachování nejceněnějších lokalit. Mezi územími národního významu, jejichž návrhy jsou již nyní v procesu vyhlášení, lze jmenovat např. NPR Lanžhotské pralesy, NPP Soutok, NPR Obírka – Peklo či NPP Zlatý potok. Pro řadu dalších jsou připravovány podklady nebo jsou vedena jednání na různých úrovních, jmenujme

BOX 1 – OECM: JINÁ CHRÁNĚNÁ ÚZEMÍ?

OECM (Other effective area-based conservation measures) lze doslovně přeložit jako „jiná účinná opatření územní ochrany“. Je to nový koncept, v jehož rámci jsou identifikována území, *jiná než chráněná území* ve smyslu definice IUCN (Dudley 2008), v nichž je přesto efektivně a dlouhodobě dosahováno cílů ochrany přírody, a to často jako vedlejší efekt ochrany z jiného primárního důvodu.

Definice OECM byla schválena na 14. zasedání konference smluvních stran Úmluvy o biologické rozmanitosti v roce 2018 (CBD 2018) a volně přeloženo zní: „*Geograficky definované území, jiné než chráněné území, které je řízeno a spravováno způsoby, které dosahují pozitivních a dlouhodobě přetrvávajících výsledků pro „in-situ“ ochranu biodiverzity, spolu se souvisejícími ekosystémovými funkcemi a službami a případně též kulturními, duchovními, socioekonomickými a dalšími místně významnými hodnotami.*“ Mezi často zmiňované příklady patří uzavřené oblasti pro vojenské účely, zóny ochrany zdrojů vod, území regulovaného rybolovu a podobné.

Pro sjednocení přístupu států k identifikování OECM a podávání zpráv o nich vydala IUCN v roce 2019 pokyny (IUCN 2019). V přípravě je navazující metodika pro hodnocení jednotlivých lokalit, která za klíčový krok po předvýběru potenciálních OECM definuje získání souhlasu správce území (Marnewick *et al.*, in prep.).

Několik států se do reportování OECM již pustilo – nyní je jich v celosvětové databázi Protected Planet identifikováno více než 800 (především v Kanadě, Alžírsku, Kolumbii, Maroku, na Filipínách a v Jihoafrické republice). Evropa je nyní ve fázi analýzy možného využití těchto prvků ke zvýšení propojenosti mezi chráněnými územími a sladění s jinými nástroji využívanými například v rámci naplňování Směrnice o vodách (Lázaro *et al.* 2021). Jednoznačné pokyny a rozptýlení některých pochybností (např. ohledně skutečné přidané hodnoty identifikování jako OECM vzhledem k současnému stavu, popř. devalvací významu tradičních chráněných území) při aplikaci tohoto nástroje jsou nutným předpokladem pro jeho širší využití nejen v českém kontextu (Dudley *et al.* 2018).

BOX 2 – DEFINICE PŘÍSNÉ OCHRANY

V pokynech Evropské komise (EK 2022) je přísná ochrana pro naplňování cíle 10 % Strategie definována volně přeloženo takto: „Přísně chráněná území jsou plnohodnotně právně chráněná území zřízená pro ochranu a/nebo obnovu integrity z hlediska biodiverzity bohatých přírodních oblastí spolu s jejich ekologickou strukturou a podpůrnými přírodními procesy. Přírodní procesy jsou proto ponechány v podstatě nenarušované lidskými tlaky a hrozbami na celkovou ekologickou strukturu a funkci území, ať už se jedná o tlaky a hrozby vnitřní, nebo vnější.“ V pokynech se dále uvádí, že tuto definici pochopitelně naplňují bezzásahové oblasti, ve kterých je dovoleno pouze několik přísně posuzovaných aktivit (např. kontrola invazních druhů, vědecký výzkum, prevence přírodních katastrof atd.).

Dále je explicitně stanoveno, že „přísně chráněná území mohou být také území, ve kterých aktivní management udržuje nebo posiluje přírodní procesy“ a jako příklad jsou uvedeny polopřírodní trávníky a některá rašeliniště s podmínkou, že aktivní zásahy jsou omezeny pouze na takové, které směřují k udržení nebo obnově druhů a stanovišť, pro něž bylo území vyhlášeno. Jako konkrétní příklad je uvedeno kosení/pastva trávníků v intenzitě zvolené pro optimalizaci jejich přírodní hodnoty a také kontrola zvěře v oblastech, kde přírodní predace není dostatečná. Také aktivity nutné pro obnovu a maloplošné využívání zdrojů místními komunitami za předpokladu, že tyto činnosti nejsou v rozporu s cíli ochrany území, by měly být povolovány.

Zvláštní důraz je přitom kladen na vymapování a následnou přísnou ochranu posledních zbývajících původních a přírodních lesních porostů v EU. S tímto počítá i Nová lesní strategie EU (EK 2021).

například uvažovanou národní kategorii na části lomu ČSA, NPP Tok, NPP Jordán, NPR Bečva a další. Po odečtení překryvů se u lokalit národního významu aktuálně plánovaných k vyhlášení pohybujeme na úrovni cca 0,02 % plochy státu, nejsou v tom započítány záměry na vyhlášení přírodních památek a rezervací krajskými úřady v dosud nechráněné krajině.

Tab. 1 Chráněná území v ČR – stávající stav

Kategorie	Počet	Rozloha (ha)	Podíl na rozloze ČR (%)
Národní park	4	119 019	1,51
přírodní zóna		29 876	0,38
přírodě blízká zóna		27 858	0,35
zóna soustředěné péče		60 254	0,76
Chráněná krajinná oblast	26	1 138 177	14,43
první zóna		93 679	1,19
druhá zóna		332 186	4,21
Národní přírodní rezervace	110	30 427	0,39
Národní přírodní památka	126	8 273	0,10
Přírodní rezervace	819	43 530	0,55
Přírodní památka	1 594	33 768	0,43
Evropsky významná lokalita	1112	795 640	10,09
Ptačí oblast	41	703 437	8,92
Smluvně chráněné území	53	47 410	0,60
CELKEM (bez překryvů)	3 885	1 725 672	21,88

Poznámka: Data jsou převzata z Ústředního seznamu ochrany přírody a jsou aktuální k 1. 10. 2022.

Smluvní ochrana – tento relativně nový nástroj ochrany přírody (§ 39 zákona č. 114/1992 Sb., dále jen ZOPK) je dosud využíván téměř výhradně k ochraně lokalit soustavy Natura 2000, avšak jeho širšímu využití i ve volné krajině v podstatě nic – kromě absence praktických zkušeností s využíváním tohoto institutu – nebrání.

Významné krajinné prvky – možná poněkud opomíjený, ale legislativně relativně silný nástroj ochrany území. Registrované VKP jsou ze své podstaty lokality často naplňující definici OECM, které navíc vyhovují i kritériím pro zahrnutí do cíle 30 % – existuje u nich vyhlášovací dokument, jenž definuje přírodní hodnoty a cíle ochrany, zákonem je určen subjekt zodpovědný za jejich správu, který také dle svých finančních možností zajišťuje péči. Cílený monitoring biodiverzity ve většině z nich však neprobíhá, nicméně cenná data o vývoji ekosystémů v čase může poskytnout pravidelné mapování biotopů. Podstatným problémem je kromě absence dedikované plánovací dokumentace však skutečnost, že v současné době neexistuje žádná centrální evidence VKP (Štefanová 2015), můžeme tak pouze odhadovat (na základě extrapolace dat ze dvou krajů, kde byly údaje AOPK ČR v minulosti systematicky sesbírány, prověřeny a digitalizovány), že registrované VKP v ČR mohou zaujímat plochu kolem 10 000 ha, tedy kolem 0,13 %. Zákonná povinnost ukládání vyhlášovací dokumentace spolu s prostorovými údaji do

centrální databáze by mohla být součástí změn v územní ochraně v souvislosti s přijetím závazků dle Strategie. Dořešit by v takovém případě bylo nutné i otázku systematického plánování péče v těchto územích.

Uvažovat lze v této souvislosti i o VKP tzv. ze zákona, které chrání z hlediska biodiverzity a zajištění konektivity krajiny mnohdy cenná území (rybníky, jezera, vodní toky, rašeliniště, údolní nivy a lesy). Nejsou však přesně prostorově vymezena a cílená péče ve smyslu kritérií pro cíl 30 % zde není tak jednoznačně definována vyhlášovacím předpisem. Účinným řešením by bylo nastavení evidence nejcennějších segmentů VKP, které jsou nositelem hlavních hodnot daného VKP ze zákona, jímž by pak mohla být věnována prioritní pozornost z hlediska financí na péči i monitoringu. VKP ze zákona, a to bez překryvu se stávajícími chráněnými územími, představují dalších přibližně 23 % plochy státu¹ – toto je však maximální podíl, reálně by mělo smysl započítávat pouze registrované VKP a evidované segmenty VKP ze zákona dle diferencovaného přístupu navrženého výše.

Územní systém ekologické stability – i tyto prvky (zejména biocentra patrně všech úrovní) mají potenciál pro zařazení mezi OECM, směřující do

1 při započítání všech lesních, mokřadních a vodních ekosystémů z konsolidované vrstvy ekosystémů (KVES)

Vlevo přírodní zóna NP Šumava, vpravo přírodní zóna (Naturzone) německého NP Bayerischer Wald. Po obou stranách státních hranic jsou plochy do budoucna určeny k ponechání nerušenému působení přírodních procesů. Zjevně se však liší v tom, kdy se tam zasahovalo naposled. Foto Eva Knížátková

V souladu s metodickým pokynem Evropské komise je možné do oblastí tzv. přísné ochrany počítat i území, kde nezbytná aktivní péče podporuje biologickou rozmanitost, vč. pastvy a seče luk v intenzitě a frekvenci odpovídající ekologickým nárokům předmětu ochrany. Na obrázku sečení luk v oblasti Lopeníku v II. zóně CHKO Bílé Karpaty. Foto: Ivana Jongepierová

určité míry k zajištění konektivity soustavy chráněných území (viz též Pešout a Hošek 2012). Částečně se překrývají s VKP ze zákona (zejm. lesy), avšak i zde je problém s absencí centrální evidence aktuálních ÚSES pro účely reportingu či plánování cílené péče.

Dalším prvkem územní ochrany, který významně přispívá k ochraně biodiverzity a který stojí za pozornost, jsou **soukromá chráněná území**. Pojem není v české legislativě ukotven a explicitně s ním nepočítá ani Strategie, nicméně pravděpodobně lze i tato území zahrnout mezi OECM, která naplňují kritéria pro cíl 30 %. Spadají sem například ptačí parky budované Českou společností ornitologickou nebo lokality vykupované a spravované pozemkovými spolky (Pešout 2015). V případě souhlasu správců by mohla být tato území do soustavy započítána.

Mezi potenciální OECM lze zvažovat i některé další prvky územní ochrany, například přechodně chráněné plochy, přírodní parky, popř. vojenské újezdy, ochranná pásma vodních zdrojů, lesy ochranné atd., vždy však některé ze stanovených kritérií není naplněno. Podrobný rozbor problematiky OECM však překračuje rozsah tohoto článku.

Přísná ochrana 10 %

I proto, že k cíli 30 % přispívají mj. i území, která biodiverzitu chrání také druhotně, je důležité zdůraznit význam a zvýšit rozlohu těch, která byla za účelem ochrany biodiverzity přímo zřízena a v nichž jsou všechny aktivity přísně regulovány tak, aby bylo tohoto cíle dosaženo. Strategie tak klade zcela správně důraz na to, aby se navýšil podíl území EU, který je chráněn přísně.

Ačkoli by se mohlo zdát, že ve Strategii je akcentována přísná ochrana výhradně ve smyslu ochrany přírodních procesů a minimalizace lidských vlivů, v pokynech Evropské komise je nakonec s cílenými zásahy pro podporu biodiverzity počítáno – podrobněji viz **box 2**. Je to výsledkem diskusí se členskými státy v rámci NADEG, kde právě vymezení přísné ochrany a v jejím kontextu role péče o území a přípustných antropogenních aktivit (výkon práva myslivosti, hospodaření v lesích apod.) nakonec vykrystalizovalo jako zásadní téma. Ve výsledku je definice rozvolněna oproti původnímu návrhu a připouští určitý rozsah intervencí, které ale musí být slučitelné s cíli ochrany daného území, resp. jsou nezbytné pro jeho obnovu. Toto téma ostatně v letošním roce rezonovalo i na

stránkách tohoto časopisu (Hofmeister 2022, Hošek & Storch 2022, dále články Hofmeister a Storch v tomto čísle).

Kolik máme již nyní přísně chráněných území?

Podíváme-li se na zákonné ochranné podmínky a cíle jednotlivých kategorií zvláště chráněných území, pak lze v obecné rovině říci, že dostatečně silné (byť různě formulované) nástroje pro to, aby všechny ohrožující aktivity mohly být regulovány do té míry, aby nekompromitovaly dosahování cílů ochrany území, mají zejména zóna přírodní, zóna přírodě blízká i zóna soustředěné péče národních parků, první i druhá zóna chráněných krajinných oblastí, (národní) přírodní rezervace a do značné míry také (národní) přírodní památky. Tyto lokality bez vzájemných překryvů nyní představují 7,78 % rozlohy ČR – viz mapa, údaje o podílu jednotlivých kategorií na ploše ČR viz **tab. 1**.

Je zřejmé, že zdaleka ne všechny konkrétní plochy spadající do těchto kategorií naplňují minimalizaci prováděných zásahů na pouze takové, které jsou potřebné k udržení či obnově stanovišť a druhů. Území i jejich části se především liší z hlediska kvality dochovaných přírodních hodnot a optimální péče či akceptovatelná míra využívání se odvíjí od ekologických nároků jednotlivých předmětů ochrany a podmínek lokality. Všechny tyto skutečnosti jsou zohledňovány v pravidelně aktualizovaných plánech či zásadách péče. Pravděpodobně nejvýznamnějším faktorem pro úspěšnost prosazení optimální péče ve skutečnosti pak zůstává vlastnictví pozemků. Reálný podíl přísně chráněných území ve smyslu plného nadřazení nároků předmětů ochrany jinému využívání je tak obtížné na celorepublikové úrovni přesněji vyčíslit, pohybovat se bude spíše někde kolem 3 %.

Lze se přiblížit 10 %?

Jistě lze postupnými kroky směřovat k navyšování podílu reálně přísně chráněných území z těch kategorií, které k tomu mají předpoklady. Za úvahu také stojí, zda by si podmínky ochrany MZCHÚ, popř. CHKO v ZOPK, nezasloužily vyhodnocení z hlediska jejich adekvátnosti, tedy zda jsou schopny dostatečně efektivně reagovat na nové tlaky a hrozby působící v dnešní krajině.

Vyhlašování nových chráněných území již bylo diskutováno výše, roli v této souvislosti hraje též postupné přehlašování území stávajících včetně např. revize zonace CHKO. Navyšování podílu

takto chápané přísné ochrany je v ČR také v souladu se snahami o zajištění ochrany evropsky významných lokalit formou vybraných kategorií zvláště chráněných území, které stále ještě nebyly vyhlášeny v potřebném rozsahu. V dalším období bude vhodné se zaměřit na vyhodnocení efektivity tzv. základní ochrany (§ 45 písm. c, odst. 2, ZOPK) pro udržení či zlepšování stavu konkrétních evropsky významných lokalit a v případě shledání její nedostatečnosti přistoupit k vyhlášení dalších přírodních památek či rezervací.

To, že je definice přísné ochrany širší, však pochopitelně neznamená, že by neměl být kladen zvýšený důraz na ochranu lokalit, kde chráníme primárně přírodní procesy a necháváme je samovolnému vývoji. Pro tento přístup je zásadní rozloha, MZCHÚ a zóny velkoplošných chráněných území, které mají tento cíl, by vždy měly být vymezovány tak, aby byly dostatečně velké, aby se procesy mohly v dostatečných měřítkách skutečně uplatnit. Souhrnné vyhodnocení stávající soustavy chráněných území z hlediska vhodnosti a účelnosti ponechání vybraných ekosystémů primárně působení přírodních sil (a to včetně území dotčených těžbou nerostných surovin) dosud nebylo provedeno.

Dosáhnout uplatnění přísné ochrany na 10 % plochy ČR je cíl ambiciózní, kterého bude v každém případě v podmínkách české krajiny s tradicí využívání obtížné dosáhnout (Pešout 2020), měli bychom se mu však pokusit alespoň – co nejvíce to bude možné – přiblížit.

Jsou naše chráněná území účinná?

Chráněná území nestačí mít, chráněná území je potřeba mít v dobrém stavu. Musí se jim dařit účinně dosahovat cílů, pro které byla vyhlášena, což velmi úzce souvisí mj. i s výše diskutovaným reálným uplatňováním přísné ochrany. Hodnocením efektivity chráněných území obecně se zabývá mnoho prací, pro celkový přehled na planetární úrovni odkazujeme na text v jednom z předchozích čísel (Plesník & Pelc 2022).

A co vlastně víme o efektivitě našich chráněných území? Na národní úrovni zatím překvapivě málo. Pro jednotlivé lokality jsou informace k nalezení v příslušných hodnotících kapitolách plánů péče a souhrnů doporučených opatření. Plánovací dokumentaci máme na velmi dobré úrovni, je pravidelně aktualizována pro většinu lokalit. Definuje vše potřebné – předměty ochrany, cíle, opatření k jejich dosažení a často

také indikátory pro zhodnocení dosažení příznivého stavu.

Co však citelně chybí, je zacílení monitoringu na efektivitu prováděných opatření. Je významné si uvědomit, že podle Strategie by měl monitoring biodiverzity z hlediska dosahování cílů ochrany jednotlivých chráněných území probíhat na 30 % plochy. K tomu jsou zapotřebí významné finanční a personální prostředky. Základem by mělo i nadále být plošné a pravidelné mapování biotopů, které je však podle potřeby nutné metodicky upravit a doplnit řadou cílených sledování. Jedině monitoring poskytuje správcům informace pro přizpůsobení péče a rozhodování o využívání lokality v rámci adaptivního managementového cyklu.

Závěrem

Strategie nám poskytuje mandát, vodítko a východiska pro rozšíření jednoho z neefektivnějších nástrojů ochrany přírody. Územní ochrana je velmi důležitou součástí úsilí o zachování biodiverzity, která nám mj. umožňuje cíleně plánovat péči o určité relativně geograficky celistvé vymezené přírodní celky, má svou celoevropskou tradici a ve velké míře i podporu veřejnosti. Čím dál tím víc je však zřejmé, že v chráněných územích problém ubývající biodiverzity nevyřešíme a své úsilí musíme zaměřit též do krajiny mimo ně a směrem k její obnově, aby byla odolnější dopadům změny klimatu, a byla tedy v dlouhodobém horizontu schopna adekvátně reagovat na potřeby společnosti (z hlediska produkce potravin, ekonomiky, místních komunit atp.), přestože i v tomto je role chráněných území tradiční a nezastupitelná. Obě tato úsilí by se proto měla vhodně doplňovat, pro což nám minimálně evropské iniciativy a legislativní prostředky poskytují dobrý základ. ■

Poděkování – Autoři děkují Zdeňku Kučerovi a Márii Bárdyové za provedení analýz a vytvoření mapy a Pavlu Pešoutovi za pročetní a cenné připomínky.